

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2.09(477-25)"16/17"

DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-6-100-113

Teleology of the city image in the baroque "kyiv's text"

Телеологія образу міста в бароковому "київському тексті"

Olena Petrenko,

graduate student of Yukhymenko's
family doctoral school

<https://orcid.org/0000-0002-3262-7866>

ol_petrenko@ukr.net

National University of Kyiv-Mohyla
Academy

✉ 2 G. Skovorody St.,
Kyiv 04070,

Ольга Петренко,

аспірантка Докторської школи
ім. родини Юхименків

Національний університет
"Києво-Могилянська академія"

✉ вул. Г. Сковороди, 2,
м. Київ, 04070

Original manuscript received September 07, 2018

Revised manuscript accepted October 22, 2018

ABSTRACT

The article deals with the problem of the Baroque "Kyiv's text", paying attention to its poetics and narrative structures. It is commonly thought that urban theme appeared in the Ukrainian literature for the first time at the beginning of the XX century. There is a large number of researches on the image of Kyiv in the modernistic pieces of literature; nevertheless, it is also worth speaking about "Kyiv's text" on the material of the baroque literature. This study aims to figure out the main constants, or repeated motives which characterize the image of Kyiv in the XVII – XVIII centuries. Especial attention is paid to discovering the central locuses which have a status of semiotically important ones, and investigating the structure of oppositions which make possible the existence of the system called "urban text". One more problematic question is the correlation between the author's own intentions and the discursive situation of the epoch in creating the "urban text".

To achieve the research goal a large number of materials including panegyric poems, hagiography, pieces of elocution and chronicles were analyzed. These texts are considered through the prism of concepts of the capital and the God-keeping city. Among the research tasks is finding out, which motives are inherited from the Kyiv Russ period and which ones have changed in the Baroque epoch. One more task to solve is the status of particular places, especially polyfunctional locuses marked by semiotical plurality. This study determines the characterization of the literary image of Kyiv, including semiotics, memory studies and "new historicism". The article includes comparison with biblical quotations and medieval allusions which formed the background of the Baroque "Kyiv's text". The philosophical and theological content of the idea of "Kyiv – the Second Jerusalem" in the "urban text" is considered. This study aims to figure out the mythological and ideological evidences in the functioning of the "Kyiv's text" in the XVII – XVIII centuries.

Keywords: "Kyiv's text", "city text", urbanistic semiology, city image, the Baroque.

Дослідники урбаністичної семіотики розглядають феномен міста як приклад вторинної моделюючої системи – механізму перекомбінування кодів та породження власних надтекстів. З огляду на те, що XVII–XVIII ст. у текстуальній історії Києва стали часом свідомої наративізації, активної розбудови урбаністичного міфу, доцільно проаналізувати підстави формування текстуального образу барокового Києва як естетичного об'єкта, беручи до уваги прагматичні настанови творців “міського тексту”.

У XX ст. значного поширення набули міждисциплінарні дослідження міста як модерного явища. М. Вебер серед перших означив соціологічні аспекти вивчення феномена міста. До класичних праць з урбаністики належать студії К. Лінча, Д. Джейкобс, Я. Гейла (Lynch, 1999; Джейкобс, 2011; Gehl, 2004). Засновником напряму урбаністичної семіотики вважають В. Топорова, у його працях розроблено методологію та термінологічний апарат для аналізу “міського тексту” на матеріалі Санкт-Петербурга.

Сучасних українських літературознавчих досліджень урбаністичного простору епохи Відродження й Бароко не так багато. Прикладом студій, де “міський текст” є самодостатнім об'єктом вивчення, є стаття В. Гіпича, присвячена творчості Себастьяна Кльоновича (Гіпич, 2013), студія Л. Неживої про образ міста в українській бароковій поезії (Нежива, 2013), роботи В. Левицького, в яких здійснено спробу обґрунтувати власну методологію дослідження “міського тексту” як явища (Левицький, 2013). Інтерес науковців до урбаністичних студій засвідчує продуктивність цієї методології, а відсутність комплексного дослідження “київського тексту” доби Бароко зумовлює актуальність обраної теми.

Р. Якобсон виділяє два аспекти функціонування тексту: естетичний і телеологічний (Якобсон, 1996). Перший зосереджує увагу на поетиці, другий – на прагматиці творення. Естетичний аспект розкриває сегментацію та дискретність тексту; телеологія акцентує на меті написання, підкреслюючи лінеарність і симетрію. Прагматика як розділ семіотичного вчення досліджує співвідношення між знаковими системами й тими, хто їх використовує, а також залучає до розгляду контексти функціонування висловлювання (Morris, 1971: 80). Відповідно, літературний образ міста зумовлений як власне-авторськими інтенціями, так і дискурсивною ситуацією доби. Аналіз співвідношення цих чинників у творенні “міського тексту” є метою пропонованого дослідження.

У давній українській літературі місто як особливий локус осмислюється амбівалентно. З одного боку, ще в добу Київської Русі град був простором творення та поширення культури. Для середньовічної свідомості поява граду ставала точкою відліку власної історії, що відраховувалася *ab urbe condita* – “від початку міста” (Ричка, 2005: 5). Тому й руська літописна традиція починається словами: “*Си повести времяных лѣт, откуда есть пошла Руская земля, кто въ Киевѣ нача переѣ княжити, и откуда Руская земля стала есть*” (Летопись Густынского монастыря, 1848: 70). А отже, “земля” і “град”

вживані як рівнозначні поняття, оскільки град є осердям землі. Із феноменологічної точки зору, місто постає простором, сприятливим для оприявлення людськості.

Із другого боку, в бароковій культурі зафіксовано низку негативних, відразливих образів міста. Так, Григорій Сковорода наголошує, що людське в людині унаочнюється лише в натуральному середовищі, натомість місто є штучним, протиприродним, ворожим до людини. На думку філософа, вивільнити й пізнати свою справжню природу можливо лише поза містом, котре накладає обмеження, схиляє до удавання, невластивої поведінки. Так, у 7-й байці з “Байок Харківських” (1774) Сковорода пише, що насолоджуватися вічними цінностями вдасться деінде, але не в міському середовищі: *“Кто родился к тому, чтоб ВЪчностью забавляются, тому пріятнѢ жить в Полях, Рощах и Садах, нежели в Городах”* (Сковорода, 2016: 158).

Дослідник просторової поетики М. де Серто пропонує дві стратегії опису урбаністичного простору: місто-концепт та місто-практика. У першому випадку йдеться про з'ясування ідеї міста, вивчення його уявного образу; у другому предметом розгляду стає спосіб життя містян, у фокусі дослідника опиняються соціальні практики співжиття людей у специфічному урбаністичному просторі (де Серто, 2008: 26). А отже, прагматичні мотиви формування естетичного образу міста можна умовно поділити на ритуальні та ідеологічні.

Наративна стратегія міста-концепту спирається на міфоритуальне підґрунтя. Із теологічно-філософського погляду ідея міста є втіленням уявлення про осердя світу, що постало внаслідок об'єднання простору довкола центру. В. Топоров зазначає, що в міфопоетичній та провіденційній перспективі місто виникло, коли людину було вигнано з раю, тож урбаністичний простір постає заміником Едемського саду, а “право на місто” осмислюється як “право на спасіння” (Топоров, 1987). Однак, аби місто було захистом для мешканців, не досить обнести певний простір міським муром. Сакральний локус необхідно сотворити, позаяк він не здатен, за М. Еліаде, самоорганізуватися з однорідної профанної реальності, тож появи святого місця передуює “вибух простору”, що спричиняє виникнення якісно нової території, відмінної від довколишнього хаосу (Еліаде, 2001: 15).

Існувала низка ритуалів з освячення простору людиною, котрі імітували діяльність богів. Сакралізація місця настає внаслідок маркування його священною дією – у випадку Києва йдеться, зокрема, про встановлення хреста та виголошення пророцтва апостола Андрія на пагорбах майбутнього граду, загибель мучеників-християн на місці майбутньої Десятинної церкви, пролиття крові русичів у битві з печенігами на місці майбутнього Софійського собору. Ці сюжети було реактуалізовано в XVII ст., у часи повторного становлення Києва як духовного центру – насамперед у полемічній літературі, бароковій шкільній драмі, метафізичній поезії. Незважаючи на всі руйнування минулої доби, Київ досі зберігав столичний статус у свідомості

мешканців: *“Місто, де нині престол твій, колись пишнотою буяло, / Згодом воно в чужоземнім ярмі захиріло... Храмів, проте, збереглося чимало. / влада в нім здібна. / Люди тутешні його за столицю вважають незмінно”* (Домбровський, 2015: 64). У записках Михалона Литвина (сер. XVI ст.) є свідчення наявності “історичної пам’яті” в киян. Він пише, що, попри зруйнованість фортечних мурів та занедбаність храмів, існує “простонародне руське прислів’я” (*“vulgatum est Roxolanorum proverbium”*): “З київських гір далеко видно” (*“Ex cuius promontorio multa alia videri loca”*; дослівно: “З київських гір видно багато інших місць”) (Десять отрывков..., 1854: 60).

Утім, описи Києва до кінця XVI ст. часто позначені рисами топофобії: поруйновані міські вали, зачинені храми, знелюдніле княже місто (наприклад, у латиномовних поемах “Роксоланія” Себастьяна Кльоновича та “Дніпрові камені” Івана Домбровського). На початку XVII ст. актуалізувалася тема повернення Києву статусу культурного центру, який на той час мали Львів, Острог та інші міста. Із перенесенням до Києва друкарні братів Балабанів, заснуванням лаврського гуртка інтелектуалів й освітньо-культурною діяльністю Петра Могили риторика “київського тексту” змінюється: замість “темені безмовної”, що панувала доти, сяє “світло добрих справ”. Так, у панегірику “Візерунок цнот...” (1618) Олександра Митури фундатор київського гуртка книжників Єлисей Плетенецький постає щедрим на добрі вчинки для громади: *“Ты, як велце потенжный в учинку горливым, / ведеш (яко мовять) рій в дѣлѣ святобливым”* (Митура, 1978: 227).

Під час моделювання семіотично значущого локусу необхідно брати до уваги ідею “перенесення” сакрального простору. Осмислення Києва як “руського Сіону” зумовлене “причащенням розумом” Середньовіччя (М. Біблер), що уможлиблював отожднення міста з Єрусалимом, прагнення досягнути “співпричетності” з подіями Священної історії (Ричка, 2005: 96). Так, Іоанікій Галятовський у казанні про прп. Феодосія уподібнює Печерський монастир до Єрусалиму як береженого Богом місця. Ізраїльське місто здобуває Божу ласку завдяки царю Давиду, а Київ – через богоугодне життя прп. Феодосія: *“Яко мѣсту Іер(с)лиму для добродѣтеле(и) Даво(д)ви(х) освѣдчал бог велики добродѣйства, боронил его о(т) неприятели, о(т) голоду, о(т) повѣтря и о(т) небеспеченств ииших... – так для добродѣтелей прп(д)бнаго Феодосія велики добродѣйства бог пре(д) тим показовал монастиреви Печерскому и теле(р) показует”* (Галятовський, 1985: 206).

На окрему увагу заслуговує епітетика, вживана щодо Києва. Словесна формула *“Civitas Celestis”* – богохранимий град – первісно була одним з епітетів Єрусалиму. Вперше означення “богохранимий” щодо Києва вжив Іларіон, сповіщаючи, що він зійшов на митрополічу кафедру *“въ велицѣм и богохранимѣм градѣ Києвѣ”* (Молдован, 1984: 4). У “Синописі” (1674) про Київ сказано: *“Богоспасаемый Преславный и Первоначальный всея России Град Киев”* (Киевский синопис, 2006: 214). Цю словесну формулу послідовно застосовували

до Києва починаючи з окружного послання митрополита Йова Борецького (1621), котрий закликав вірних: *“Маючи на памяти иерусалимскую святницу, до которое за розказом Божим Всеюдское и Израилское царство на каждый год набоженство отдавати приходити повинно было, ...до богоспасаемого мѣста Києва, второго руского Иерусалима, прынамней в духовных пилных потребах, минаючи унитскую безбожную яму, если мило спасеніе, абы ся не лѣнил приходити и присилати”* (Голубев, 1883: 263).

Київ як текст із погляду платонівських ейдосів трактувався через ідею “земної ікони Небесного Єрусалиму”. Аналізуючи візуальний образ Лаври, якою вкона постає з лівого берега Дніпра, І. Мойсеев декодує її як вертикальну смислову композицію символізації буття, до якої належать: вода (космогонічна стихія); печера (інтимний інтер’єр духу); гора (світлове дерево); змієподібні звивисті мури (магічне коло святого місяця); храм на пагорбі (вісь світу) (Мойсеев, 1996: 118). Поновлення інтересу до концепту “Києва – другого Єрусалиму” пов’язане з приїздом патріарха Теофана 1620 р. та висвяченням православних ієрархів у Братському монастирі за сприяння Петра Сагайдачного. У “Віршах на жалісний погреб...” (1622) Касіяна Саковича згадано цю подію: *“вчасне к нам завитал, / Зъ землѣ святой, мѣста Іерусалима, / Отколь вышла на весь свѣт правдивая вѣра / Которого тот гетман з войском наведивши / Въ Києвѣ и поклон му достойный отдавши / С православными, почал раду в том чинити, / Жебы могли пастырей православных мѣти”* (Сакович, 1978: 332).

У “Похвалі Єрусалиму” 1624 р. Захарія Копистенський утверджує статус Києва як Єрусалиму землі Руської, наголошуючи, що саме з міста, де зародилося християнство, прийшов на київські пагорби апостол Андрій (Тітов, 1924: 95). “Другим Єрусалимом” названо Київ і у віршах на смерть митрополита Сильвестра Косова (1658): *“Восходитъ пастыр наш, сердцем покорный, / З Іерусалима второго кгда в горный / На память сердце кгорѣ выставует, / За пирамиду Россія нотует”* (Українська поезія..., 1992: 83). З одного боку, цей текст відсилає до образу шаблів добрих справ, якими праведник після смерті підноситься на небо; з другого, сходи названо “пірамідою” Руської Церкви, богообраність якої засвідчує вжитий в епіграфі рядок із 84 псалма: *“Восхождение въ срдци своем положи”*.

Явищем ритуальної прагматики є вибудовування у просторовому образі Києва вертикальної вісі, що сполучає верх і низ – ключову для київського рельєфу опозицію. Естетичною підставою появи цього образу є властива бароковому мисленню модель: людина Бароко шукає смислову вертикаль навіть у побутовій дійсності, і в такий спосіб усе довкола може стати приводом для алегорично-емблематичної думки. Телеологію образу міста в бароковій культурі доцільно розглядати з урахуванням вчення Святого Біда (VIII ст.), що розвиває ідеї Блаженного Августина про рівні тлумачення біблійного тексту. Іоанікій Галятовський наводить їх у казанні на Воскресіння Господнє зі збірки

“Ключ розуміння” (1659): “*Чворакій ест сенс в Писмѣ Свѣтом: литеральный, моральный, аллегоричный и анагогичный*” (цит. за Ісиченко, 2011: 202). А отже, образ Єрусалиму можна тлумачити буквально – як столиці Юдеї, де розіп'ято Христа; етично – як знак побожної душі, бо в Єрусалимі мешкав Ісус, а побожна душа є оселею Бога; алегорично – як втілення церкви, що борює зло; анагогічно, із залученням апокаліптичної символіки – через образ Нового Єрусалиму як спільноти вірних, що торжествують на небесах (Ісиченко, 2011: 203).

Загалом, верх і низ є однією з основних семантичних опозицій у слов'янській картині світу. В. Іванов вказує на геометричне розрізнення між сакральним і профанним простором міста, втілене в протиставленні гори (Акрополя) та низу (Іванов, 2007: 168). Гористий рельєф давав змогу творити “київський текст” за вертепною структурою, де верхньому ярусу відповідало “поважне” княже місто, а нижньому – “ярмарковий” Поділ. Вертикальне розмежування простору втілюється в концепції двох градусів: земного міста та Небесного Єрусалиму, що означають ключову для християнства опозицію світів дольного й горнього. В Об'явленні Івана Богослова Град Небесний є запереченням земного: в останньому панують контрасти та розмаїтість, як на ярмарковій площі, тим часом перший межово цілісний та гомогенний. В “історичному” місті елементи сакрально-магічного семантичного ряду, як-то дім, храм, стіна, вежа, сходи, схильні до профанізації та десемантизації. Натомість Небесний Град являє собою цілісний простір, де всі часткові опозиції усунуті, а елементи сакральних семантичних рядів нерідко отожднюється: так, усе вертикально спрямоване вгору втілює ідею духовного сходження. Григорій Сковорода у другій пісні “Саду божественних пісень” закликає: “*И, по землѣ ходя, вселися на небесах, / Как учит Павел тя в своих чистых словесах*” (Сковорода, 2016: 52).

У казанні про Феодосія Печерського Іоанікій Ґалятівський зазначає, що в день кончини преподобного князь Святослав бачив над Печерським монастирем полум'яний стовп. У такий спосіб у бароковому “київському тексті” візуалізовано чергову вертикаль. Феодосій, зображений в образі вогненного стовпа, сполучає земне й небесне, Києво-Печерський монастир і його небесну проєкцію: «*прп(д)бни(и) Феодосі(и), я(к) столп огнисті(и), пре(д) ти(м) спира(л) и тепе(р) спирае(т) монасти(р) Печерскі(и) горливостю и любовою своєю* (Ґалятівський, 1985: 206). У барокових редакціях Печерського патерика виникає парадоксальний концепт “неба печерного” та “світла невечірного”, що сяє з-під землі. Наприклад, у “Патерику, або Отченику Печерському” (1661) протиставлено “небо дольне”, де спочиває тіло, і “небо горне”, куди відлітає душа. Ще одна інверсія верху й низу наведена в панегрику “Евхаристиріон” Софронія Почаського (1632), де Києво-Могилянську колегію названо Парнасом і Геліконом – оселею муз, горою Аполлона (Почаський, 1992). У панегрику “Руський небесний Арктос” Стефана Яворського (1690) Київська Академія названа “*Могилянськими Небесами*” (Яворський, 1982: 99). Локалізація

піднесеного “храму знань” саме на Подолі, на ярмарковій площі – традиційно карнавальному просторі – є своєрідним актом освячення профанного “нижнього міста”.

На противагу місту-концепту, де прагматика має насамперед ритуальну мету, стратегія опису міста як практики спирається здебільшого на ідеологічні підвалини. У бароковому мисленні аксіологічна роль “старовини” у значенні критерію доброго ладу вплинула на глорифікацію знакових подій і постатей київської історії. Згідно з концепцією “уявних спільнот”, становленню націй передують обрання певної історичної чи легендарної події за точку відліку і здійснення її символічної інтерпретації (Сміт, 1994: 31).

У літературі Бароко таку функцію виконує легенда про прихід Андрія Первозваного, що стала ідеологічним знаряддям у полемічних текстах, запорукою політичної єдності в літописанні, прототекстом в історичній поезії та драматургії. Посилаючись на “час Оно”, автори розглядали культурне й суспільне піднесення своєї доби моментом реалізації апостольського пророцтва. Серед іншого, активне апелювання до минулого в “київському тексті” було засобом обстоювання власної самототожності, адже загальним місцем в аналізованих творах стає страх, що славу предків поглине “темін безмовна”. У цьому контексті знаковою видається діяльність Петра Могили щодо канонізації печерських святих і розкопки Десятинної церкви як засвідчення права на киеворуську спадщину.

Згідно з ідеями урбаністичної семіотики, місто є механізмом, що постійно заново породжує свою історію (Лотман, 1984: 39). Чільною рисою “міського тексту” є багаточаровість і резонантність – відсилання до вже описаних раніше прецедентів, цитат, алюзій. Загалом, відсилання до біблійної історії були способом легітимації власного існування. Для давніх авторів подія була суттєвою настільки, наскільки мала аналогії в сакральній історії (“со-Бытие” за І. Данилевським (Данилевский, 1993: 90)). Референції до біблійних подій формували “типологію суттєвого”, позаяк Святе Письмо слугувало своєрідним “семантичним фондом”, з котрого автори запозичували готові формули для опису й оцінки подій. Г. Барац обґрунтовує гіпотезу, за якою образ язичницького ідола Перуна був змальований літописцем у “Повісті временних літ” під впливом біблійної образності (Барац, 1908: 29). Згодом у Густинському літописі до його опису додано залізні ноги й коштовні камені в руках, що є алюзією до образу боввана, який насився царю Навуходоносору (Дан. 2:32-33).

Дослідники феномену пам’яті зазначають, що смислові послідовності міських локусів, впорядковані за соціальною та культурною значущістю, слугують знаряддям колективної пам’яті, здатним репродукувати образи минулого, суголосні з панівними ідеями доби (Ассман, 2004: 30). Афанасій Кальнофойський пише в “Тератургимі, або Чудах” (1638), що нинішній Поділ “убогий і наврод чи гідний свого стародавнього імені” (Кальнофойський, 2015: 150).

Я. Ассман, розглядаючи феномен культурної пам'яті, стверджує, що звернення до минулих епох розквіту виконує "контрапрезентну" функцію звільнення через пам'ять про минуле, оскільки відчуття вад теперішнього неуніком призводить до героїзації минулого (Ассман, 2004: 84). Так відбувається релятивізація сучасності порівняно з минушиною, остання видається величнішою. Цей спосіб вибудовування історичного нарративу притаманний спільнотам у перехідні часи, насамперед в умовах чужоземного панування, коли існує потреба в оповідах про славу давнину, котрі не обґрунтовують наявну ситуацію, а підважують її. Так, за Густинським літописом (др. пол. XVII ст.), в огляді давньої руської історії наведено низку легенд, зокрема про заснування Києва Києм, Щеком і Хоривом. Натомість *після монгольської навали й утрати Київським князівством незалежності виклад стає значно лаконічнішим* (Летопись Густынского монастыря, 1848: 73).

На окрему увагу заслуговують підстави свідомого добору подій, обраних за точку відліку історії, визнаних вартими збереження в культурній пам'яті. Ю. Лотман зазначає, що ідеології петровської епохи було властивим мислити свій час як вихідний пункт, тож попередні події оголошувалися такими, що ніби не існують або принаймні не мають істотного значення, тобто є часом ентропії, невігластва й хаосу (Лотман, 1976: 236). У такий спосіб вибудовувалася спадкоємність не з попередньою добою, а безпосередньо з античністю як ідеальним предком. Натомість українським авторам не була властива така неґація свого минулого. Григорій Граб'янка у передмові до "Дѣйствій презѣльной брани..." (1710) мотивує свою працю прагненням не допустити, щоб колишня слава була поглинута попелом мовчання: "...в толикой забвенія пучинѣ дѣла видя погруженна... не оставляю въ пепелѣ погребенных повѣстми свѣту явѣти" (Граб'янка, 1854: 3-4).

Показово, що оцінка Києва його мешканцями варіювалася залежно від прагматичної настанови: наприклад, панегірик з нагоди призначення нового митрополита містить відсилання до минулого, залучаючи образ стародавньої княжої столиці. Тимчасом у проханні про привілей містяни апелюють до теперішнього, замінюючи формулу "голове місто всієї Русі" на "місто окраїне".

Отже, здійснене дослідження засвідчує, що прикметою барокового "київського тексту" є поєднання синхронічної та панхронічної часових площин: від актуальних подій історії автори виходили на позачасовий рівень "вічного міста". Єдність "міського тексту" зумовлена не лише спільним предметом опису, а й цілісністю структур, спрямованих на утвердження ключових ідей. Ця мета визначає принцип відбору певних елементів літературного й позалітературного походження та залишення інших поза увагою. Інтелектуали доби Бароко апелювали до "старовини" задля міфологізації минулого, окреслення власної ідентичності, створення об'єднавчого національно-релігійного підґрунтя, уславлення Києва як духовного центру для боротьби з політичними викликами. Естетичний образ Києва формувався під

впливом низки прагматичних чинників, тож слухним видається міркування представників школи “нового історизму” про текст як соціокультурний продукт доби. Адже тогочасний статус Києва як прикордоння, “воріт у степ”, набуття містом нового значення після відновлення православної ієрархії, відкриття колеґії 1632 р., поновне піднесення за часів Івана Мазепи – усі ці позалітературні явища впливали на образ Києва епохи Бароко.

Ще одна риса, що характеризує “київський текст”, – своєрідна “урбодієця”. Пошук аргументів на користь виправдання міста, його права бути, його давності, вишнього – апостольського і княжого – благословення, від якого ведеться відлік його історії, започаткований ще “Словом про закон і благодать” митрополита Іларіона і продовжувався тривалий час. Ідеал барокового “київського тексту” полягає в тому, щоб, перебуваючи внизу, на землі, стриміти вгору, до Граду Небесного, тінню якого є град земний.

Література

- 1.Абрамович Д. Києво-Печерський Патерик (вступ, текст, примітки) / Д.Абрамович. – К.: Друк. Всеукр. АН, 1930. – XXVI. - 234 с.
- 2.Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я.Ассман. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
- 3.Барац Г. Библейско-агадические параллели к летописным сказаниям о Владимире Святом / Г.Барац. – К.: Тип. 1-й Киевской артели печатного дела, 1908. – 132 с.
- 4.Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / пер. І. Огієнко. – Торонто, 1962. – 1523 с.
- 5.Галятівський І. Ключ розуміння / підг. І. Чепіга. – К.: Наукова думка, 1985. – 445 с.
- 6.Гіпч В. Образ міста в творах Себастьяна Фабіана Кленовича / В.Гіпч // Краєзнавство. – 2013. – № 2. – С. 21–26.
- 7.Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. Опыт исторического исследования / С.Голубев. – К.: Тип. С. В. Кульженко, 1883. – Т. 1. – 1170 с.
- 8.Грабянка Г. Действия презельной и от начала поляков кровавой небывалой брани... / Г. Грабянка // изд. Киевской временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1854. – 375 с.
- 9.Данилевский И. Библия и Повесть временных лет / И.Данилевский // Отечественная история. – 1993. – №1. – С. 86–93.
- 10.Де Серто М. По городу пешком // Социологическое обозрение / Пер. А. Космарский. - Т. 7. - № 2. - 2008. - С. 24–38.
- 11.Десять отрывков разнообразного исторического содержания (из сочинения) Михалона Литвина “О нравах татар, литовцев и москвитян” / Пер. С. Д. Шестаков // Архив историко-юридических сведений, относящихся до России. – СПб., 1854. – Кн. 2, отд. 5. – С. 1–78.
- 12.Джейкобс Д. Смерть и жизнь больших американских городов = The Death and Life of Great American Cities / пер. Леонид Мотылев. – М.: Новое издательство, 2011. – 460 с.
- 13.Домбровський І. Дніпрові камени / Пер. В. Литвинов // Київський Атеней: мистецький Київ XVII–XVIII століть / Упор. В. Шевчук. – К.: Родовід, 2015. – С. 63–80.

14. Еліаде М. Священне і мирське / пер. Г. Кьорян. – Київ : Основи, 2001. С. 7–116.
15. Иванов В. К семиотическому изучению культурной истории большого города / В.Иванов // Избранные труды по семиотике и истории культуры. – Т. 4: Знаковые системы культуры, искусства и науки. – М. : Языки славянских культур, 2007. – С. 165–179.
16. Ісіченко Ігор, архієп. Історія української літератури : Епоха Бароко (XVII–XVIII ст.) : навч. посіб. – Л. ; К. ; Х. : Святогорець, 2011. – 568 с.
17. Кальнофойський Афанасій. Тератургима, або Чуда / Пер. В. Литвинов, В. Шевчук // Київський Атеней : мистецький Київ XVII–XVIII століть / Упор. В. Шевчук. – К. : Родовід, 2015. – С. 142–160.
18. Киевский синопсис / подг. текста О. Я. Сапожников, И. Ю. Сапожников. – М. : Европа, 2006. – 248 с.
19. Левицький В. Метафілологія Київського тексту / В.Левицький // Житомирські літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 7. – С. 120–131.
20. Летопись Густынского монастыря // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских. – 1848. – № 8. – 76 с.
21. Летопись по Ипатскому списку // Полное собрание русских летописей, издаваемое Археографической комиссией. – Т. 2. – СПб., 1871. – 712 с.
22. Лотман Ю. Отзвуки концепции “Москва – Третий Рим” в идеологии Петра Первого (К проблеме средневековой традиции в культуре барокко) / Лотман Ю., Успенский Б. // “Культурное наследие Древней Руси” (Истоки. Становление. Традиции). – М. : Наука, 1976. – С. 236–249.
23. Лотман Ю. Символика Петербурга и проблемы семиотики города / Ю.Лотман // Семиотика города и городской структуры: Труды по знаковым системам. – Тарту, 1984. – Вып. XVIII. – С. 30–45.
24. Митура О. ВТзерунк цнот Превелебного В БозЪ Его Милости Господина Отца Елисея Плетенецкого, Архімандрита Київского Монастыря Печарского и проч. / О.Митура // Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст. / Упор. В. Колосова, В. Кречотень. – К. : Наукова думка, – 1978. – С. 223–227.
25. Мойсеев І. Храм української культури (філософія семіосфери) / І.Мойсеев. – К., 1996. – 464 с.
26. Молдован А. Слово о законе и благодати Илариона / А.Молдован. – К. : Наукова думка, 1984. – 240 с.
27. Нежива Л. Образ міста в українській бароковій поезії // Медієвіст. – 18 жовтня 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.medievist.org.ua/2013/10/blog-post_18.html.
28. Почаський Софроній. ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ, альбо вдячність. ясне превелебнішому во Христі його милості господину отцю кир Петру Могилі... // Українська література: Середина XVII ст. / Упорядн. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 174–188.
29. Ричка В. Київ – Другий Єрусалим (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі) / В. Ричка. – К. : Ін-т історії НАН України, 2005. – 243 с.
30. Сакович К. Вірші на жалосний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного... / К.Сакович // Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст. / Упор. В. Колосова, В. Кречотень. – К. : Наукова думка. – 1978. – С. 322–338.
31. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. – 2-ге вид., стер. – Х. : Видавець Савчук О. О., 2016. – 1400 с.
32. Сміт Е. Національна ідентичність / пер. П. Тарашук. – Київ : Основи, 1994. – 224 с.
33. Тітов Хв. Матеріяли для історії книжної справи на Вкраїні / Хв. Тітов. –

К. : Друк. Укр. акад. наук, 1924. – 546 с.

34. Топоров В. Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте / В.Топоров // Исследования по структуре текста. – М., 1987 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://e-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Babilon.html.

35. Українська поезія: середина XVII ст. / Упор. В. І. Кречотень, М. М. Суліма. – К. : Наукова думка, 1992. – 679 с.

36. Ушкалов Л. Барокові обличчя Києва / Л.Ушкалова // Київ і слов'янські літератури / упор. Д. Айдачич. Київ: Темпора – Београд: SlovoSlavia, 2013. – С. 159–176.

37. Ушкалов Л. Література і філософія: доба українського бароко / Л.Ушкалова. – Х. : Майдан, 2014. – 416 с.

38. Яворський С. Руський небесний Арктос / С.Яворський // Аполлонова люття / Упор. В. Маслюк, В. Шевчук, В. Яременко. – К.: Молодь, 1982. – С. 95–101.

39. Якобсон Р. Язык и бессознательное / Пер. с англ., фр., К. Голубович, Д. Епифанова и др. – М.: Гнозис, 1996. – 248 с.

40. Gehl J. Public Spaces, Public Life. – The Danish Architectural Press, 2004. – 96 p.

41. Lynch K. The Image of the City. – MIT Press, 1999. – 194 p.

42. Morris C. W. Writings on the general theory of things. The Hague, 1971. P. 73–397.

References

1. Abramovich D. (1930) Kyevo-Pecherskyj pateryk (vstup, text, prymitki). Kyiv: Druk Vseukrainsoi Akademii Nauk. XXVI. 234 p. [in Russian].

2. Asman Y. (2004) Kulturnaya pamiat. Pismo, pamyat o proshlom i politicheskaya identichnost v vysokikh kulturakh drevnosti [Cultural memory. Writing, memory about the past and political identification in ancient high cultures]. Moskva: Yazyki slavianskoi kultury. 368 p. [in Russian].

3. Barats G. (1908) Bibleysko-agadicheskiye paralieli v letopisnom skazaniyi o Vladimire Sviatom. Kyiv: Tipographiya 1 Kiyevskoy arteli pechatnogo diela. 132 p. [in Russian].

4. Bibliya abo Knyhi Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu. (1962). Translator Ivan Ohiyenko. 1523 p. [in Ukrainian].

5. Danilevskiy I. (1993) Biblia I Povest vremennyh let. Otechestvennaya istoriya (History of the Motherland). 1. Pp. 86-93. [in Russian].

6. Desyat otryvkov raznoobraznogo istoricheskogo sodержaniya (iz sochineniya) Mikhalona Litvina "O npravah tatar, litovcev i moskovityan". (1854) S.D. Shestakov translator. Arkhiv istoriko-yuridicheskikh svedeniy, otnosyashikhsya do Rosii [The archive of the historian-juridical information, which are connect with Russia]. Saint-Petersburg. Book 2. Separation 5. Pp. 1-78. [in Russian].

7. Dombrovskiy I. (2015). Dniprovi kameni. V. Lytvynov translator. V. Shewchuk editor. Kyivskiy Atenej: mystetskij Kyiv XVII–XVIII stolit. Kyiv: Rodovid. Pp. 63-80. [in Ukrainian].

8. Dzheykobs D. (2011) Smert i zhizn bolshikh amerikanskikh gorodov [The Death and Life of Great American Cities]. L. Motyliev translator. Moskva: Novoye izdatelstvo. 460 p. [in Russian].

9. Elliade M. (2001). Svyashchene i myrske [Sacred and mundaned]. H. Kyoryan translator. Kyiv: Osnovy. Pp. 7-116. [in Ukrainian].

10. Galiatovskiy I. (1985) Klyuch rozuminnya [Key of understanding]. Edit. I. Chepiha. Kyiv: Naukova dumka. 445 p. [in Ukrainian].

11. Golubiev S. (1883) Kievskiy mitropolit Petro Mohyla i yego spodvizhniki. Opyt istoricheskogo issledovaniya [Kievan metropolitan Petro Mohyla and his fellow campaigners. The experience of the historian investigation]. Kyiv: tipografiya S.V. Kulzhenko's. Vol. 1. 1170 p. [in Russian].
12. Grabyanka G. (1854) Deystviye prezelnoy i ot nachala polyakov krovaoy nebyvaloy brani. Kyiv: Izdaniye Kievskoy vremennoy komissiyi dlya razbora drevnih actov. 375 p. [in Ukrainian].
13. Hipich V. (2013) Obraz mista v tvorakh Sebastiana Fabiana Klenovicha. Krayeznavstvo [Local history]. 2. Pp. 21-26. [in Ukrainian].
14. Isichenko Ihor, archbishop. Istoriya ukrainskoi literatury: Epokha Baroko (XVII–XVIII) [History of Ukrainian literature: The baroque epoch (XVII–XVIII)]. Navchalnyj posibnyk. Lviv, Kyiv, Kharkiv: Svyatohorets. 568 p. [in Ukrainian].
15. Ivanov V.K. (2007). K semioticheskomu izucheniyu kulturnoi istoriyi bolshogo goroda. Izbranniye trudy po semiotike i istorii kultury [The elective jobs about semiotics and history of the culture]. Vol. 4: Znakovyye sistemy kultury, iskusstva i nauki. Moskva: Yazyki slavianskih kultur. Pp. 165-179. [in Russian].
16. Kalnofojskyj Athanasy (2015). Therathurgyma, abo Chuda. Trans. by V. Lytvynov, V. Shewchuk. Kyivskiy Atheney: mysteckyj Kyiv XVII–XVIII stolit [Kyiv's Atheneum: artistic Kyiv of the XVII–XVIII centuries]. Ed. V. Shewchuk. – Kyiv: Rodovid. P. 142–160. [in Ukrainian].
17. Kiyevskiy synopsis [Kievian synopsis]. (2006). O.Y. Sapozhnikov and I.Y. Sapozhnikov editors. Moskva: Yevropa. 248 p. [in Russian].
18. Letopis Gustynskogo monastyria (1848). Chteniya v imperatorskom obschestve istorii i drevnostey rossiyskih [Imperial society of the Russian history and antiquities readings]. # 8. 76 p. [in Russian].
19. Letopis po Ipatiyevskomu spisku (1871). Polnoye sobraniye russkikh letopisey, izsavayemoy Arheographicheskoy komissiyey [The full compendium of the Russian chronicles, which was edited by the Archeographic comission]. Vol. 2. Saint-Petersburg. 712 p. [in Russian].
20. Levitskiy V. (2013). Metamiphologiya Kiyvskoho textu. Zhitomirskii literaturoznachchi studii [Zhitomerian literary criticism studies]. Vol. 7. Pp. 120-131. [in Ukrainian].
21. Lotman Y. (1976). Otvzuki koncepcii “Moskva – Trietiy Rim” v ideologii Petra Pervogo (K probleme srednieviekovoi tradicii v kulturie barokko). Lotman Y., Uspenskiy B. Kulturnoyie naslediyie Drevney Rusi (Istoki. Stanovleniye. Tradicii). [Cultural heritage of the ancient Rus (Origins. Becoming. Traditions)]. Moskva: Nauka. Pp. 236-249. [in Russian].
22. Lotman Y. (1984). Simvolika Peterburga i problemy semiotiki goroda. Semiotika goroda i gorodskoy struktury: trudy po znakovykh sistemakh. [Semiotics of the city and citizen structure: works about symbolic systems]. Tartu. Vol. XVIII. Pp. 30-45. [in Russian].
23. Moiseyev I. (1996). Khram ukrainskoi kultury (filosofiya semiosphery) [Temple of Ukrainian culture (philosophy of semiosphere)]. Kyiv. 464 p. [in Ukrainian].
24. Moldovan A. (1984). Slovo o zakonie i blahodati Illariona [The word about law and paradise by Illarion]. Kyiv: Naukova dumka. 240 p. [in Ukrainian].
25. Mytura O. (1978). Vizerunok tsnot Prevelebnoho v Boze Yeho Mylosti Hospodina Otsa Yeliseya Pletenetskoho Arkhimandrita Kievskoho Monastyria Pecherskoho i proch. Ukrainska poeziya: kinets XVI – pochatok XVII [Ukrainian poetry: the end of XVI – first XVII]. Edit. V. Kolosova, V. Krekoten. Kyiv: Naukova dumka. Pp. 223-227. [in Ukrainian].
26. Nezhyva L. (2013). Obraz mista v ukrayinskiy barokoviy poezii. Medievist. 18.10.2013. [Internet source]. Available from: <http://www.medievist.org.ua/2013/10/blog->

[post_18.html](#). [in Ukrainian].

27. Pochaskiy Sofroniy. (1992). Evharistirion, albo vdiachnist. Yasne prevelebniyshomu vo Hristi yoho mylosti hospodinu otsyu kyr Petru Mohili... Ukrainka literatura: Seredyna XVII [Ukrainian literature: Middle XVII]. Edit. V.I. Krekoten, M.M. Sulima. Kyiv: Naukova dumka. Pp. 174-188. [in Ukrainian].

28. Rychka V. (2005). Kyiv – Druhyj Yerusalim (z istorii politychnoy dumky ta ideologii serednyovichnoyi Rusi) [Kyiv – Second Jerusalem (history of the political thought and ideology of the Medieval Rus)]. Kyiv: Institut istoriyi NAN Ukrainy. 243 p. [in Ukrainian].

29. Sakovich K. (1978). Virshi na zhalosniy pohreb zatsnoho ritsera Petra Konashevicha Sahaidachnoho... Ukrainka poeziya: kinets XVI – pochatok XVII [Ukrainian poetry: the end of XVI – first XVII]. Uporiadnyk V. Kolosova, V. Krekoten. Kyiv: Naukova dumka. Pp. 322-338. [in Ukrainian].

30. Serto De M. (2008) Po gorodu peshkom. Sociologicheskoye obozreniye [Sociological review]. Translator A. Kosmarskiy. Vol. 7. # 2. Pp. 24-38. [in Russian].

31. Skovoroda H. (2016). Povna akademichna zbirka tvoriv. Za redakciye L. Ushkalova. 2nd edition. Kharkiv: Savchuk O.O. editor. 1400 p. [in Ukrainian].

32. Smith E. (1994). Natsionalna identichnost [National identification]. P. Tarashuk translator. Kyiv: Osnovy. 224 p. [in Ukrainian].

33. Titov Th. (1924). Materialy dlya istorii knizhnoyi spravy na Ukraini [Materials for booking work history in Ukraine]. Kyiv: Drukarnia Ukrainskoy akademii nauk. 546 p. [in Ukrainian].

34. Toporov V. (1987). Text goroda-dievy I goroda-bludnitsy v miphologicheskoy aspekt. Issledovaniye po structure texta [Investigation of text structure]. Moskva. [Internet source]. Available from: http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Babilon.html. [in Russian].

35. Ukrainka poeziya: Seredyna XVII. (1992). [Ukrainian poetry: Middle XVII]. Edit. V.I. Krekoten, M.M. Sulima. Kyiv: Naukova dumka. 679 p. [in Ukrainian].

36. Ushkalov L. (2013). Barokovy oblychya Kyiva. Kyiv i slovyanskiy literaturny [Kyiv and Slavic literatures]. Edit. D. Aidachich. Kyiv: Tempora. Beograd: SlovoSlavia. Pp. 159-176. [in Ukrainian].

37. Ushkalov L. (2014). Literatura i filosofiya: doba ukrainskoho baroko [Literature and philosophy: Ukrainian baroque age]. Kharkiv: Maidan. 416 p. [in Ukrainian].

38. Yakobson R. (1996). Yazyk i bessoznatelnoye [Language and unconsciousness]. K. Golubovich, D. Yepifanceva etc. translators. Moskva: Gnozis. 248 p. [in Russian].

39. Yavorskiy S. (1982). Ruskiiy nebesniy Arktos. Apolonova liutnia [Apollo's lute]. Edit. V. Maslyuk, V. Shevchuk, V. Yaremenko. Kyiv: Molod. Pp. 95-101. [in Ukrainian].

40. Gehl J. Public Spaces, Public Life. – The Danish Architectural Press, 2004. – 96 p.

41. Lynch K. The Image of the City. – MIT Press, 1999. – 194 p.

42. Morris C. W. Writings on the general theory of things. The Hague, 1971. P. 73–397.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено розгляду функціонування “київського тексту” доби Бароко на рівні поетики та отовідних структур. Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю спростувати поширену тезу про те, що місто вперше стає повноцінним предметом зображення в українській літературі лише в добу модернізму, як опозиція рустикальності. Згідно з

ідеями урбаністичних студій, місто є синкретичним поєднанням текстів і кодів, засадничий поліалотизм якого робить його полем різноманітних семіотичних конструктів, непохопних за інших обставин. Робота має на меті проаналізувати співвідношення власне-авторських інтенцій та дискурсивної ситуації доби у творенні “міського тексту”. “Київський текст” розглянуто як поліжанрове явище, що зумовлює залучення значного обсягу творів: панегіричної поезії, агіографічної прози, ораторської літератури, хронік та літописів.

Під час роботи використано структурно-семіотичний метод – для розгляду “київського тексту” як системи відповідників і опозицій, виокремлення центральних елементів (сюжетів, мотивів, образів) та аналізу їхньої реалізації у конкретних текстах. Здобутки школи “нового історизму” вжито для обґрунтування доцільності залучення до розгляду позалітературних джерел, без яких неможливе вичерпне відтворення образу барокового Києва, оскільки оперування соціально-культурним контекстом дає повніше розуміння твору.

Окреслено біблійні й києворуські джерела формування образу міста в літературі XVII–XVIII ст. З’ясовано механізм співдії літературних та позалітературних факторів у творенні “міського тексту”. Проаналізовано нарративні стратегії опису Києва, зумовлені ритуальними й ідеологічними чинниками. Розглянуто базові елементи київської метаміфології, у межах якої функціонує концептосфера барокового “київського тексту”. Проаналізовано низку повторюваних поетичних формул, що становлять спосіб існування міста в різних за жанрово-стилістичною природою текстах. У результаті роботи визначено телеологічні настанови творення барокового “київського тексту”.

Ключові слова: “київський текст”, “міський текст”, урбаністична семіотика, образ міста, бароко.